

БОНЮ СТ. АНГЕЛОВ

ЛИЛЯНА ГРАШЕВА

Известният литературен историк, заслужилит деятел на науката проф. Боню Ст. Ангелов навърши 70 години. Всеки, който познава отблизо неговото изследователско дело, градено системно и целенасочено в течение на почти пет десетилетия, несъмнено посреща този юбилей с чувство на признателност. Приятно задължение е да бъдат отбелязани многобройните приноси на Б. Ангелов в проучването на българската и славянската средновековна книжнина и на българската възрожденска литература — резултат на траен интерес и уважение към духовното наследство на миналото, на постоянство в овладяването на необятния изворов материал, на вярност към документалната работа. Трябва да се подчертае, че Б. Ангелов е сред най-активно изявените специалисти, които осъществиха подема на българската литературоведска медиевистика в наши дни — подем така очевиден и така съществен за общото равнище на съвременната ни хуманитарна наука.

Б. Ангелов е роден на 6 януари 1915 г. в с. Горно Паничерево (днешното с. Ягода), Старозагорско. Гимназиалното си образование получава в Казанлък (1929—1934), но го завършва в Стара Загора като частен ученик, тъй като от Казанлъшката смесена гимназия е изключен заради дейно участие в ученическото стачно движение. През периода 1934—1938 г. следва славянска филология в Софийския университет. От 1940 до 1945 г. е учител в Плевен, Карлово и Казанлък (през учебната 1944—45 г. е и директор на Казанлъшката гимназия). На работа в Българската академия на науките е назначен от 1946 г., първоначално в Института за български език. Три години по-късно той е един от първите щатни сътрудници на новоосновения Институт за литература, където е избран за страши научен сътрудник (1957) и професор (1967).

Професионалният авторитет и обществената отзивчивост на Б. Ангелов се потвърждават от редица факти: той е сред авторите на учебници по литература за средните училища и учителските институти; консултант е към Старопечатния отдел в Народната библиотека в София; постоянен член е на Бюрото на Археографската комисия към Комитета за култура; председател е на редакционния съвет по литературознание в издателство „Наука и изкуство“; участва като автор и редактор в представителни издания — „История на българската литература“ (т. I), „Известия на Института за литература“, „Речник на българската литература“, академичните юбилейни сборници, посветени на 1100-годишнината от смъртта на Константин-Кирил Философ и 1050-годишнината от смъртта на Климент Охридски, Кирило-Методиевската енциклопедия, поредицата „Старобългарска литература“, Кирило-Методиевския вестник „За буквите“ и др.

Безспорно най-значителните доводи за ролята на Б. Ангелов в развитието на българската литературна историография се извличат от собствената му научна продукция.* Броят на неговите публикации (без да се смята значителното количество работи с популяризаторски характер в пресата) надхвърля две стотици. Сам по себе си значителен като факт, този брой е още по-показателен, като се вземе предвид обстоятелството, че научните изяви на Б. Ангелов се отличават с голямо тематично многообразие. Няма значителен старобългарски писател, на който той да не е обърнал внимание; няма и основен общ проблем от историята на старобългарската литература, за който той да не е споделил свои съображения. По-важно обаче е нещо друго: Б. Ангелов навлиза с увлечение в подробностите на литературния живот през Средновековието, спира се на неизяснените моменти в него, старее се да открие липсващи звена в утвърдените познания за определен писател или книжовен труд, за конкретен ръкопис, преписвач, книжовен център. Едва ли ще е излишно да припомним, че възстановяването на този „втори план“ по отношение на средновековната духовна култура на България е задача колкото важна, толкова и неблагоприятна; подобна амбиция означава да се преодоляват огромни трудности, произтичащи от спецификата на книжовната дейност през тази епоха, от нейната неравномерна, понякога и съвсем оскъдна документираност, от безвъзвратно изчезналите изворови вести, от необходимостта да се осигурява достъп до чуждестранни архиви и книгохранилища. Съвсем очевидно е, че в цяла редица случаи Б. Ангелов е успял да преодолее тези трудности. Напълно ясно е освен това, че той никога не губи чувството си за мярка, не се увлича от ефектни и прибрзани хипотези. Въз основа на казаното дотук не е трудно да се формулира най-характерната страна на неговия професионален опит: възможността да се правят конкретни приноси в светлината на слабо познати или на съвсем нови изворови данни, при това по протежение на цялостния единадесетвековен път на старобългарското писмено изкуство.

Този тип постижения на Б. Ангелов са представени от няколко групи публикации. Тъй като обемът на настоящия преглед не позволява да се постигне изчерпателност, ще се позова на отделни моменти от неговите научни занимания.

На първо място безспорно трябва да се поставят археографските приноси на Б. Ангелов. Те изцяло определят облика на трите му книги „Из старата българска, руска и сръбска литература“ (Т. I. С., 1958; т. II. С., 1967; т. III. С., 1978) и са в основата на най-сполучливите работи в други три: „Страници из историята на старобългарската литература“ (С., 1974), „Из историята на старобългарската и възрожденската литература“ (С., 1977), „Старобългарско книжовно наследство“ (С., 1983). В съгласие с убеждението си, че съвременната представа за средновековния литературен процес може да се изгражда резултатно само върху непрекъснато разширяваща се основа от новоиздирени автентични материали, той обосновава при всеки удобен повод нуждата от внимателно проучване на ръкописни сборки и архивни фондове и сам дава пример за това. На Б. Ангелов дължим въвеждането в научно обръщение на десетки преписи на старобългарски книжовни паметници, както и изясняването на отношенията между отделни редакции на едно произведение или на сходни произведения (Неизвестен препис на Азбучната молитва. — Лит. мисъл, 1968, 4; Неизвестен препис на „Похвално слово за Патриарх Евтимий“ от Григорий Цамблак. — Език и литература, 1969, 6; Три исторически разказа. — Изв. на Инст. за история, т. 14—15, 1964; Стари славянски текстове. — Изв. на Инст.

* Вж. А. Стойкова. Библиография на публикациите на проф. Боню Ст. Ангелов. — Старобългарска литература, кн. 18, 1985 (под печат).

за бълг. литература, кн. 9, 1960; Старинна служба за Иван Рилски. — Лит. мисъл, 1975, 1; Похвала за цар Симеон. Неизвестен препис. — Език и литература, 1983, 3; За два преписа на Солунската легенда. — В: Кирило-Методиевски студии. Кн. I. С., 1984, и мн. др.). На същия принцип — чрез оповестяване на нови археографски сведения и уточняване на някои известни вече — са направени характеристиките на редица книжовници (Неизвестни ръкописи на Мардарий Рилски. — Изв. на Инст. за литература, кн. 21, 1972; Книжовна дейност на Висарий Хилендарски. — Сборник истории книжености, кн. 10. Београд, 1976; Книжовникът Дойно Граматик. — Лит. мисъл, 1982, 6; За старобългарския книжовник от XV в. дяк Андрей. — Лит. мисъл, 1982, 6; Търновският книжовник Дионисий Дивний. — Старобългарска литература, кн. 7, 1980, и др.). В отделни случаи, когато фактите не позволяват да се пристъпи към категорични изводи, Б. Ангелов излага внимателно своите предположения, подчертавайки необходимостта от допълнителни проучвания. В това отношение са ценни наблюденията му във връзка с две интересни фигури от най-стария период на българската литературна история — презвитер Григорий и поп Йеремия. На първия той е склонен да припише участие в комплектуването на втория Симеонов сборник (Изборника от 1076 г.) и авторството на поместеното в него „Слово на някой си калугер за четенето на книгите“; втория вижда като създател на една своеобразна „анотация“ върху апокрифната „Книга за Енох“ (Към въпроса за книжовното дело на презвитер Григорий Мних. — Старобългарска литература, кн. 3, 1978; Книжовното дело на старобългарския писател Йеремия. — Език и литература, 1976, 1).

Широката археографска осведоменост на Б. Ангелов личи и в изследвания, чрез които той осветлява значението на сравнително малко известни книжовни средища в целокупния духовен живот на средновековна България (Старобългарски книжовни средища. — Изв. на Нар. библиотека „Кирил и Методий“, т. 12 (18), 1971; Старобългарски книжовни средища. Аджар (Свежен), Карловско (Добавки). Карлово (Книжовната дейност на йерей Аврам Димитриевич). — Изв. на Нар. библиотека „Кирил и Методий“, 14 (20), 1976; Враца като книжовен център (XVI—XVIII в.). — В: История на град Враца. Т. I. С., 1976). А що се отнася до съвсем „дребните“ документални попълнения, чрез които Б. Ангелов търси обяснения за големите проблеми в славистиката, достатъчно е да се споменат две негови работи: „Кирил и Методий в славянските печатни книги от XV—XVII в.“ — В: Хиляда и сто години славянска писменост (863—1963). С., 1963, и „Кирил и Методий в старата руска литература“. — *Ralaeobulgarica*, 1980, 4.

Все в духа на неизменните археографски интереси на Б. Ангелов трябва да се прецени и участието му в тритомното издание на Климентовите съчинения — несъмнено една от най-големите му заслуги в развитието на съвременната кирилometодиевистика (Климент Охридски. Събрани съчинения. Т. I. С., 1970; т. II. С., 1978; т. III. С., 1973). В съавторство с К. Куев, Хр. Кодов и Кл. Иванова той осъществи замисъл, подхранващ научните вълнения на няколко десетки учени от различна националност от времето на Шафарик и Ундолски до наши дни. Всепризнат факт е — независимо от отделните пожелания, които бяха отправени към авторския колектив, — че с внушителната си изворова основа изданието се нарежда сред най-значителните постижения на българската филологическа наука изобщо и че с него приключва етап в проучванията на бележития старобългарски писател.

Върху книжовното наследство на Климент Охридски Б. Ангелов работи и с оглед на други научни идеи. Той е привърженик на мнението, че негово дело са Общата похвала на Кирил и Методий, Службата на Кирил, Общата служба на Кирил и Методий, т. нар. общи служби, приспособявани към праз-

ници на различни светци, Канонът в чест на Климент Римски (запазил според Б. Ангелов като основно свое ядро Кириловия химн за този светец) и Канонът в чест на Димитър Солунски (Няколко наблюдения върху книжовното дело на Климент Охридски. — В: Климент Охридски. Сборник от статии по случай 1050 години от смъртта му. С., 1966).

Част от извореведските публикации на Б. Ангелов добавят полезни сведения към жанровата картина на средновековната българска литература. Той се занимава специално с пътеписните съчинения, с историческите съчинения (най-новите му обобщения по тази тема намериха място на страниците на кн. 13, 14 и 15 на „Старобългарска литература“), обръща внимание на едно недостатъчно проучено явление — обособяването на еднотипни в жанрово отношение текстове като цикъл, обединен в обща композиционна рамка (Неизвестен старобългарски разказ „Чудото с българина Климент“. — Лит. мисъл, 1970, 3; Сказание за железния кръст. — Старобългарска литература, кн. 1, 1971). В последния случай любопитно е не само това, че се касае за текстове, които имат в една или друга степен пряка връзка с конкретен исторически момент от българската действителност — времето на цар Симеон, — а и обстоятелството, че те се отнасят към средновековната белетристика, един неособено продуктивен на българска почва жанр, но колоритен като тип повествование, поради което и много важен за формирането на средновековното естетическо светоусещане.

Централна тема в научното творчество на Б. Ангелов представляват книжовните взаимоотношения между България и Русия през Средновековието. Веднага трябва да се изтъкне, че нито един от съвременните български литературоведи-медиевисти не е направил повече от него в тази насока. Двете книги „Из историята на руско-българските литературни връзки“ (С., 1972, 1980) и допълващата ги книга под заглавие „Руско-южнославянски книжовни връзки“ (С., 1980) не само са наситени с изобилна фактология, която изяснява важни процеси в общото изграждане на славянската източноправославна култура, но и разширяват в методологическо отношение границите на свързаната с тях проблематика. Преди всичко Б. Ангелов отделя нужното внимание на традиционни в славистиката постановки — приоритета на старобългарското духовно строителство, обхвата и значението на културно-историческата мисия на България, второто южнославянско влияние в Русия. Той е привърженик на схващането, че български книги, включително и глаголически, проникват в Русия още преди официалното ѝ покръстване при княз Владимир около 988 г. Успоредно с това обаче, следвайки подхода на М. Н. Сперански, А. И. Яцимирски и др., той прави опит да обогати сведенията за обратното влияние, т. е. за пътя на руското книжовно проникване сред южните славяни, като освен това поддържа тезата за непрекъснатостта във взаимоотношенията. С интереса на Б. Ангелов към обществената действителност в Русия през Средновековието може да се обясни и специалното внимание, отделено от него на „Слово о полку Игореве“. В десетина публикации той излага ценни наблюдения над част от т. нар. „тъмни места“ в тази класическа творба, характеризира някои нейни южнославянски успоредици, подробно осведомява за началните моменти на възприемането ѝ в България.

В още една тематична област Б. Ангелов постига значителна преднина в сравнение със съвременните си колеги-българисти. Това са въпросите, отнасящи се до прехода от Средновековие към Възраждане. Сложният комплекс от полурешени и нерешени изследователски задачи около този период го занимава от дълги години. Към състоянието на книжовния живот в българските земи през XVII и XVIII в. той се връща многократно — преди всичко чрез биографичните очерци за книжовни дейци от това време (само в двете части на

„Съвременници на Паисий“, които се появиха през 1963 и 1964 г., са включени 16 такива очерци), но още и чрез размисли за съотношението между стари и нови елементи в духовните изяви, за симптомите, които говорят, че просветата и културата в България постепенно излизат от своята изолация, за факторите, които обуславят тенденциите и темповете на ново развитие. В общата картина на преходния период Б. Ангелов отново обособява въпроса за руско-българските взаимоотношения, като успоредно с него извежда на преден план и културното сътрудничество между българи и сърби. Разбира се, проявите на обновлението са представени между другото и в зависимост от най-дълбоките корени на българското гражданско съзнание.

Всестранно осведомен за последния етап от съществуването на старобългарската книжнина, Б. Ангелов преминава с лекота към проблематиката на ранното Българско възраждане. Съвсем естествено изследователските му усилия се съсредоточават върху изключителната личност на Паисий Хилендарски. Впрочем, както и за много други специалисти, за него тази изключителност не означава, че на „История славеноболгарская“ не трябва да се гледа като на закономерно явление. Оттук и грижата, проявена за проникването в културно-историческия фон, върху който се откроява Паисиевата творба. Не може да не се отбележи например уместно направената разлика, която Б. Ангелов прави между „съвременници“ и „сидейници“ на Паисий. Все с оглед на интелектуалното обкръжение на великия възрожденец той посвещава специални работи на отделни преписи и преправки на „История славеноболгарская“ (Зографския ръкопис приема за неин първообраз) и на историята на нейното разпространение; за зараждането и развитието на научния интерес към нея до Освобождението (в България и в руската славистична наука), за нейните извори, за годината, в която е починал Паисий, за неговото родно място пише отделни статии и студии; занимава се и с ролята на Паисий като пропагандатор на идеята за славянско единство.

Популярни и ценени са и публикациите на Б. Ангелов върху други възрожденски дейци и проблеми (например Софроний Врачански, Христофор Жефарович, Любен Каравелов), но несъмнено е, че до работите му за Паисий, взети като цяло, се нарежда по значение най-вече обобщаващият труд „Борба за делото на Кирил и Методий“, който показва укрепването на българското национално съзнание през епохата на Възраждането от по-специален зрителен ъгъл. Изложението на Б. Ангелов наистина убеждава, че Кирило-Методиевите традиции се вграждат от страна на възрожденската интелигенция в основите на новата култура. Като разкрива обогатяването на знанията върху първостепенни за славистиката въпроси (народността на солунските братя, създаването на славянската писменост, произхода на двете славянски азбуки, съотношението между старобългарски и новобългарски език и др.), той очертава движението на новобългарското народностно самопознание от сферите на романтичната идеализация към обосноващите научни становища и връзките на това самопознание с културно-обществените и политическите нужди на историческия момент.

Макар и построен в най-общи линии, прегледът на изследователските заслуги на Б. Ангелов не би трябвало да приключи, без да се посочат някои от неговите възгледи за характера и значението на старобългарската литература. Като поставя на обсъждане многоплановия въпрос за българо-византийските книжовни връзки, той оценява положително факта на приобщаването на българската народност към византийската цивилизация, обявявайки се при това решително против тезата за подражателния характер на старобългарската писмена култура. В подкрепа на това становище привежда разностранни свидетелства за връзките на нейните създатели със заобикалящия ги живот

(такава аргументация е съсредоточена в една от последните му книги — „Старобългарски писатели“. С., 1981), обосновава спецификата на старобългарските литературни жанрове, отдава голямо значение на светските начала в тях, мотивира с изобилни примери ролята на старобългарското художествено слово в духовното издигане на други страни.

В статията си „За някои общи черти в развитието на старославянските литератури“ (Лит. мисъл, 1969, 3, с. 52) Б. Ангелов писа: „Дори българската литература през IX—X в., въпреки многото изследвания, не може да се счита за напълно разкрита. А какво знаем за нашата литература през XI—XII в.? Не е ли твърде малко, не се ли продължава остарялата традиция за преследвано и унищожавано от византийската власт книжовно творчество? Къде са изследванията, дори и само статистически, за българската книжнина през XIII в.? А не е ли все още твърде словесно убеждението за голям разцвет на нашата книжнина през втората половина на XIV в.? Така е и за другите векове.“ Тези редове в никакъв случай не трябва да се приемат като израз на песимизъм. Те потвърждават известната истина, че само големият специалист живее с мисълта за нерешените проблеми в своята научна област и е способен да иска все повече и повече от себе си и от своите колеги. Мисля, че творческата неудовлетвореност на Б. Ангелов е и най-добрата гаранция за неговите бъдещи успехи.